

Nadstavbové služby pro elektronické informační zdroje s použitím technologie SFX

PhDr. Ondřej Fabián
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
fabian@rektorat.utb.cz

Ing. Lukáš Budínský
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
budinsky@rektorat.utb.cz

INFORUM 2009: 15. Konference o profesionálních informačních zdrojích
Praha, 27.-29. 5. 2009

Úvod

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně (UTB) je velmi dynamicky se rozvíjející vysokou školou. V posledních letech zaznamenala velký nárůst studijních programů a oborů, na což musela Ústřední knihovna UTB reagovat a nakupovat stále nové elektronické informační zdroje. Orientace v nich se brzy stala klíčovým problémem, a to i pro zkušené uživatele. Proto byl realizován nákup technologie SFX, která do značné míry řeší problém s nepřehledností elektronických informačních zdrojů. Hlavní funkcí této technologie je komfortní přenesení na plný text dokumentu pomocí jednoho kliknutí myši. Kromě toho přináší také širokou paletu přidávaných služeb. Ty mohou uživateli významně ulehčit jak přístup k plnému textu, tak práci se samotným vyhledaným dokumentem. Nastavení těchto služeb je do značné míry věcí úvahy a kreativity administrátorů SFX. Technologie je postavena na standardu OpenURL a mohutné centrální znalostní bázi, kde jsou aktivovány plnotextové informační zdroje dostupné v rámci dané instituce a další přidávané služby. OpenURL přenáší potřebná metadata, která jsou posléze posuzována v centrální znalostní bázi. Následně je uživateli zobrazena nabídka relevantních služeb. Poster představuje základní koncepci a služby implementované v rámci technologie SFX na UTB ve Zlíně.

Výběr a uvedení do provozu

O zakoupení technologie SFX se na UTB uvažovalo dlouhou dobu. Linkovací nástroj, který by ulehčil uživatelům práci s elektronickými zdroji, byl nesporně velmi potřebný. Technologie SFX byla zvolena na základě dobrých referencí z jiných knihoven, díky možnosti kompletní kontroly nastavení a v neposlední řadě také z důvodu kontinuálního vývoje a zdokonalování této technologie. Problémem byly pochopitelně peníze, protože u pořízení takto pokročilé technologie se dá očekávat jistá finanční náročnost. Na začátku roku 2008 byl i tento problém vyřešen a mohly začít práce na samotné implementaci. Ta probíhala za náročných podmínek, protože jsme v té době zrovna absolvovali stěhování knihovny. Avšak SFX se podařilo zprovoznit přesně podle plánu k 1.9.2008.

SFX zdroje

Za SFX zdroje jsou považovány databáze a další informační zdroje, v nichž pracuje uživatel pouze s bibliografickým záznamem či abstraktem požadovaného dokumentu. Právě komfortní získání plného textu je prioritní funkcí SFX. Díky vysoké rozšířenosti informačních pramenů bibliografické povahy na UTB, našla technologie velké uplatnění. Linkování z těchto zdrojů probíhá pomocí SFX ikony umístěné ve zdrojové databázi, obvykle přímo u výsledků vyhledávání, abstraktu nebo

referencí. Vložení ikony do databází je realizováno v rámci administrátorských rozhraní, případně ji mohou na požádání do databáze zařadit přímo producenti systému. Využívat SFX linkování lze z velkého množství zdrojů. Samozřejmostí je to například u služeb Web of Science, Scopus, Ebsco, Proquest nebo Ulrichsweb. Loga vybraných SFX zdrojů jsou uvedeny na levé straně posteru. Určitým problémem je nejednotnost producentů v otázce povolování SFX ikon ve svých databázích. Uživatelé jsou zvyklí využívat SFX služby přes jednoznačné a snadno identifikovatelné grafické SFX tlačítko. Některé databáze ovšem povolují SFX link pouze v textové podobě, nebo pro něho mají vlastní označení. V takových případech dochází ke zmatení uživatele a značnému poklesu používání linkovacích služeb. Boj o sjednocení linkovací grafiky ve všech SFX zdrojích by se tak měl stát prioritou producentů SFX. SFX také standardně spolupracuje se službou Google scholar. Linkování z tohoto zdroje je pro uživatele přínosné, protože obsahuje obrovské množství bibliografických informací a návaznost plných textů je velmi žádoucí. Existuje dokonce i speciální bezplatná verze technologie SFX zvaná Scholar SFX, která umožňuje linkování pouze z tohoto vyhledávače a kromě ověření dostupnosti plných textů nepřináší žádné další přidané služby. Typickým zdrojem pro SFX jsou také katalogy knihoven nebo souborné katalogy.

Linkování přes DOI

Rozšířené možnosti využití SFX služeb přináší spolupráce se systémem Crossref. Ten je založen na persistentním identifikátoru DOI, který umožňuje jednoznačnou a hlavně trvalou identifikaci digitálních objektů. Linkování přes DOI primárně neřeší plnotextovou dostupnost dokumentu. DOI pouze přenesou uživatele na stránku s příslušným dokumentem a to, zda ho má daná instituce předplacen či nikoliv, není bráno v potaz. Tomu lze ovšem předejít použitím SFX. Pokud je totiž institucionální SFX instance registrována u Crossrefu, dochází při použití funkce cookie pusher, po kliknutí na DOI, k přesměrování na registrované SFX a uživatel tak získává aktuální informace o dostupnosti dokumentu v rámci své instituce. Tím se poměrně výrazně rozšiřuje nabídka zdrojů pro SFX linkování, neboť identifikátor DOI používá pro propojování za plné texty řada informačních zdrojů. Za všechny lze jmenovat například databázi Agricola nebo službu IngentaConnect.

SFX cíle

Cíli SFX jsou v první řadě plnotextové báze dat. Největším očekáváním uživatele je pochopitelně získání vyhledaného dokumentu, a tak linkování probíhá do kolekcí elektronických časopisů, elektronických knih a do plnotextových databází. Prioritou každé instituce je přinést svým čtenářům okamžitý přístup k plným textům, proto je logické, že snaha by měla směřovat k nákupu maximálního množství plnotextových informačních zdrojů.

Kromě základních služeb SFX existují však i služby přidané. Jedná se o funkce, které napomáhají k efektivnímu získání dokumentu, není-li bezprostředně k dispozici (například služby DDS či EDD), o nástroje, které usnadňují uživateli práci se samotným dokumentem nebo o další doplňkové informace. Paleta těchto služeb je ovlivňována institucionálním správcem systému. Na pravé straně posteru jsou některé z těchto služeb vyobrazeny graficky. Jejich konkrétnímu popisu se věnuje následující kapitola.

Služby v menu

Kromě nastavení služeb ovlivňují administrátoři také grafickou stránku vlastní instance. Na posteru je možno naše grafické řešení menu i samotnou SFX ikonu UTB.

Služby:

Dostupnost plného textu – základní funkce celé technologie. K propojení na plný text dochází vždy, když je daný dokument k dispozici. Administrátor může určit, zda bude propojení realizováno přímo pomocí tzv. direct linku, nebo se vždy zobrazí menu s výpisem databází, kde je plný text dostupný a uživatel si poté sám zvolí službu, přes kterou chce plný text zobrazit.

Ověření dostupnosti v Jednotné informační bráně – tato funkce se vztahuje jak na knihy, tak na zdrojové časopisy. Po jejím spuštění je daný dokument vyhledáván ve speciálně nadefinované skupině knihoven v rámci Jednotné informační brány.

Ověření dostupnosti v Souborném katalogu ČR – tato možnost má stejný účel i fungování jako předchozí funkce, pouze je generována v tzv. dynamickém pluginu. To v praxi znamená, že SFX menu zobrazí tuto funkci pouze v případě, že Souborný katalog vyhledaný dokument opravdu obsahuje.

Ověření dostupnosti v katalogu knihovny UTB – stejná funkce jako předchozí dvě varianty, znovu realizovaná na základě dynamického pluginu.

Články autora ve Web of Science – publikační činnost a citovanost autora v databázi Web of Science může být výrazným indikátorem kvality vyhledaného dokumentu. Uživatel má možnost přenést se přímo do tohoto citačního rejstříku a ověřit tak kvalitu autora.

Dostupnost časopisu z EZB – knihovna elektronických časopisů EZB registruje velké množství žurnálů a řadí je do tří skupin podle dostupnosti. Nutno poznamenat, že v rámci SFX služeb se jedná o velmi dobrou funkci, protože někdy přináší odkaz na plný text časopisu, který neodhalí ani centrální znalostní báze SFX.

Informace o časopisu u Ulrichsweb - Ulrichsweb je velmi prestižní databáze, která obsahuje vyčerpávající informace o jednotlivých seriálech. Uživatel tak má možnost získat kompletní data o časopisu včetně historie, vydavatele, ceně a možnostech předplatného.

Ověření pomocí české databáze ISSN – pomůcka pro získání podrobnějších informací o českých časopisech. Česká databáze ISSN je volně dostupným zdrojem, který spravuje Státní technická knihovna.

Vytvořit citaci na Citace.com – korektní citování odborné literatury je i nadále palčivým problémem. Uživatel proto nesporně ocení možnost propojení na službu Citace.com s přenesením metadat přímo do formuláře. Vytvoření korektní citace je pak otázka několika vteřin, aniž by se muselo do formuláře cokoliv dalšího vypisovat.

Stáhnout záznam do RefWorks – citační managery, které umožňují vytvářet, spravovat a formátovat množiny bibliografických záznamů, jsou stále oblíbenějším produktem na informačním trhu. Systém RefWorks je jedním z jejich čelních představitelů. Některé vysoké školy mají zaplacenou institucionální licence tohoto manageru. SFX umožňuje komfortní stažení záznamu do tohoto systému přímo z menu.

Zjištění impact factoru v Journal Citation Reports - impact factor je exaktní a všeobecně respektovaný ukazatel kvality časopisu. Informace o něm je jasným vodítkem pro určení směřovatnosti vyhledaného dokumentu.

Ověření dostupnosti ve Virtuální polytechnické knihovně – VPK je systém, který zjednodušuje proces meziknihovních výpůjčních služeb. Rychlé dohledání dostupnosti daného dokumentu v VPK je užitečné zejména pro pracovníky, kteří se MVS přímo zabývají.

Formulář Meziknihovní výpůjční služba – pokud veškeré pokusy o propojení na plný text selžou, mohou uživatelé využít online formulář pro objednání MVS. Výhodou je, že veškeré informace o jednotce jsou přebírány přímo z SFX, a tak se předchází případným nesrovnalostem v identifikaci dokumentu. Uživatel vyplňuje pouze své kontaktní údaje.

Nenašli jste? Často kladené otázky – v případě jakýchkoliv dotazů či problémů s SFX, může uživatel zadat dotaz do systému Často kladené otázky. Informační specialisté mu pak velmi rychle pošlou odpověď.

Vyhledávání na WWW – pro ověření dostupnosti dokumentu na internetu funguje v rámci SFX celá řada „klasických“ vyhledávačů i vyhledávačů vědecké literatury. Předdefinovanými variantami pro vyhledávání jsou Google a Google scholar, což však lze snadno změnit. Samotné hledání se provádí na základě slov z názvu dokumentu.

Speciální funkce pro knihy

Informace o knize na Amazon.com – tato funkce vyhledá daný titul v internetovém knihkupectví Amazon, kde si může uživatel přečíst recenzi a knihu eventuelně zakoupit.

Informace o knize na BookFinder.com – BookFinder přináší informace o dostupnosti knihy, srovnává ceny knih u jednotlivých internetových knihkupectví atd.

Návrh na zakoupení knihy do fondu Ústřední knihovny UTB – pokud uživatel objeví knihu, která doposud není dostupná v knihovně UTB, může podat návrh na její zakoupení. O realizaci nákupu rozhodují akviziční pracovníci knihovny, kteří podají uživateli vyrozumění o jeho žádosti. Výhodou je znovu automatické přebírání informací o titulu z SFX, přičemž uživatel vyplňuje opět pouze své kontaktní údaje.

Seznam časopisů

Kromě samotného linkování přináší technologie SFX ještě jednu významnou pomůcku. Z centrální znalostní báze jsou pravidelně přebírána aktuální data o dostupnosti elektronických časopisů, které jsou uživatelům k dispozici v přehledném portálu. Výhodou tohoto řešení je naprostá automatizace, vysoká aktuálnost informací a v neposlední řadě také jednoduché intuitivní rozhraní pro vyhledávání. Uživatel může procházet časopisy abecedně, podle předmětových kategorií nebo může vyhledávat podle názvu či ISSN. K dispozici je také funkce Citation linker, která umožňuje vyhledávání článků na základě zadání minima informací o něm.

Závěr

Pořízením technologie SFX udělala Ústřední knihovna UTB další výrazný krok vpřed. Uživatelé ponejvíce oceňují rychlou možnost přístupu k plným textům, avšak i nabídka služeb v SFX menu přinesla nesporně pozitivní prvky. Řada služeb je použitelná nejen pro uživatele, ale i pro samotné knihovníky například v souvislosti s meziknihovní výpůjční službou. Spokojenost nyní panuje s nabídkou SFX zdrojů, které se rozšířily na maximální množství rozličných informačních pramenů bibliografického charakteru. Naopak nabídka služeb by se měla do budoucna ještě rozšiřovat. Zajímavou možností je v této souvislosti technologie bX, která obohacuje služby SFX o související záznamy, které by mohly být pro uživatele prospěšné. Celkově se dá říci, že implementace SFX na UTB ve Zlíně proběhla úspěšně, že po dobu svého provozu si získala řadu uživatelů, avšak práce na vylepšení služeb SFX jsou během na dlouhou trať, takže nás čeká ještě spousta další práce.